

Ortadoğu'da Bölgesel İşbirliği için Yeni Bir Ekonomik Politika Yolunun Geliştirilmesi

ZIAD AYOUB ARBACHE*

Dr. Öğretim Üyesi
İktisat Fakültesi, Şam Üniversitesi

BASSAM ABU ABDULLAH**

Dr.
Baas Partisi Merkez Parti Okulu Başkanı

*Ziad Ayoub Arbache, Grenoble, Fransa'daki (1998) Enerji Ekonomisi ve Politikası Enstitüsü'nden (IEPE-INPG) doktora derecesine sahiptir. Suriye'deki çeşitli bakanlıklara müşavir olarak ve uluslararası kalkınma örgütleri ve ajansları için danışman olarak çalışmıştır. Suriye Başbakanı'nın Danışma Kurulu üyesidir. Çeşitli yüksek lisans merkezlerde öğretim görevlisi ve çeşitli medya kanallarında konuk olarak yer almaktadır. Başlıca araştırma alanları jeo-ekonomik ve stratejik ileriye dönük çalışmalar, barış inşası ve kurtarma stratejileri, bölgesel planlama ve enerji jeopolitiğidir. Arapça, Fransızca ve İngilizce bilmektedir.

E-posta: ziad-ay@scs-net.org

**Bassam Abu Abdullah, Özbekistan Üniversitesi Bilimler Akademisinden Uluslararası İlişkiler alanında doktora derecesine sahiptir (1993). 2004-2008 yılları arasında Türkiye'deki Suriye büyükelçiliğinde diplomat olarak görev yapmıştır. Üniversitelerde ve diğer yüksek öğretim kurumlarında öğretim görevlisi olarak ders veren bir yazar ve siyasi uzmandır. Çeşitli medya kuruluşlarında kamuoyu huzuruna çıkmış ve Mayıs 2017'de Pekin'deki "Kuşak ve Yol" zirvesi de dahil olmak üzere uluslararası konferanslara katılmıştır. Şam Stratejik Çalışmalar Merkezi'nde (2012-2014) ekip lideriydi. 2019'da Dr. Ziad Ayoub Arbache ve Malaz Moukade ile Çin üzerine Arapça bir kitap yayınlamıştır (The Founding Act of a New World Order, Orient Printing & Publishing, Şam, 2019). Şangay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü'nde misafir araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Arapça, İngilizce, Rusça ve Türkçe bilmektedir.

E-posta: DCSSI@live.com

Geliş Tarihi: 25.01.2023

Kabul Tarihi: 19.02.2023

Atrf: Arbache, Z. A. & Abdullah, B. A. (2023). Ortadoğu'da uluslararası ilişkilerin kavramsal mimarisi: bölgesel işbirliği için yeni bir ekonomik politika yolunun teşvik edilmesi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 4(2), 6-22.

ÖZ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından Ukrayna'daki Rusya ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ülkeleri arasındaki mevcut savaşa kadar, uluslararası kutuplaşma ve dünya güçleri arasındaki Ortadoğu bölgesine yönelik etki mücadeleleri bugün gördüğümüz ölçüde yoğun olmamıştır. Bu makale şu soruyu yanıtlamayı amaçlamaktadır: İran, Suriye, Türkiye ve Rusya gibi büyük Avrasya güçleri, Körfez ülkelerinin de ilgisini çekebilecek uzun vadeli bir işbirliğini nasıl inşa edebilir? Bölgesel ilişkiler ile ilgili dikkatlerin çoğu, bir yandan Arap Körfezi'nden Akdeniz'e ve diğer yandan Türkiye ana karası üzerinden Rusya Federasyonu'ndan Avrupa ve Amerika'ya yönelik uluslararası enerji tedarik projelerine odaklanmıştır. Etkili ve uzun vadeli işbirliği, yalnızca büyük Avrasya güçlerinin öncü rolünü değil, aynı zamanda enerji ürünleri dışındaki stratejik emtiaların önemini ve bu güçlerin paylaştığı ortak zorluklar hakkında daha güçlü bir farkındalığı da gerektirir. Bu durum, "Beş Deniz" sahasında devlet odaklı, yatırımlara, üretime ve istihdama dayalı yeni bir ekonomik model gerektirmektedir. Bu modelin ön koşulu, istikrarın sağlanması ve aşırı cılızlığın yeniden canlanmasının önlenmesi, yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünün kolaylaştırılması ve bölge genelinde yeniden yapılanma ve barış çabalarının teşvik edilmesi için Birleşmiş Milletler şartlarına uygunluk çerçevesinde uluslararası hukuka saygı duyulmasıdır. Daha önce Türkiye ile "Beş Deniz yaklaşımını" itici bir güç olarak destekleyen Suriye'nin yanı sıra, Levant'ın diğer ülkeleri (Lübnan, Ürdün ve Irak), Körfez'deki Arap ülkeleri ve Kuzey Afrika ülkeleri dünya siyasetindeki küresel değişimden yararlanma fırsatına sahiptir. Bu ülkeler, Rusya, Çin, Hindistan ve diğer gelişmekte olan ülkeler ile birlikte, bölgenin enerji arzı, altyapı yatırımı, ulaşım ve uluslararası ticarette merkez olan coğrafi konum avantajını kullanarak dünya siyasetinin çok kutuplu hale getirilmesinde kilit bir rol üstleneceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Beş Deniz, jeopolitik, Kuşak ve Yol Girişimi, Ortadoğu, Suriye

Küresel Bağlamda Ortadoğu Bölgesi

RUSYA VE BATI ARASINDAKİ ÇATIŞMA, özellikle "Arap Baharı" olarak adlandırılan süreci yaşayan ülkelerde, savaşın gıda güvenliği, enerji fiyatları ve işgücü piyasaları üzerindeki etkileri de dâhil olmak üzere, Ortadoğu ülkelerinin ekonomisi ve siyaseti üzerinde derin sonuçlar doğurmuştur.

1990'lı yıllardan sonra, özellikle Batı'nın Sovyetler Birliği'ni dağıtması ile (1988-1991) kapitalizm için eş görülmemiş bir zafere tanık olduk. Gerçekte, ABD dünyaya liderlik etmek

ya da en azından dünya barışını ve istikrarını geliştirmek için tarihi bir fırsatı kaçırmıştır. Bunun yerine, Amerikalı liderler istilalar, yaptırımlar ve "yumuşak savaş" kullanımı yoluyla birçok ülkeye zor yoluyla dayatmalar uygulamıştır (Motaghi ve Mahboobeh, 2012). Sonrasında, ABD'nin Afganistan (2001) ve Irak'ı (2003) işgali, sözde Arap Baharı (2010), uluslararası kutuplaşma ve dünya güçleri arasında Ortadoğu'ya yönelik nüfuz mücadeleleri küresel istikrarı, barışı ve refahı ciddi şekilde bozmuştur (Gürçan, 2019b, 2020, 2022).

Gerçekte, jeopolitik olarak, bölgenin en az 650 milyon tüketici potansiyeli, kanıtlanmış küresel petrol rezervlerinin %66'sını oluşturan enerji zenginliği ve Doğu ile Batı arasında (ve yükselen yolu olan Çin, Hindistan ve Rusya) ve Kuzey ile Güney arasında bir geçiş koridoru olarak stratejik konumu, bölge ülkelerinin (farklı jeostratejik ve jeoekonomik ağırlıkları ile) statülerindeki mevcut yeniden düzenlemelerin önemini göstermektedir. Çin, Rusya, Hindistan, Pakistan, Türkiye, İran, Arap ülkeleri, Afrika ülkeleri ve Avrupa'nın kendisi gerçek bağımsızlığı ancak jeopolitik bir Avrasya ittifakı (Abbas, 2022), çok kutuplu bir ittifak (Dugin, 2020) veya "hegemonya sonrası çok kutupluluk" (Gürkan, 2020) oluşturarak güvence altına alabilirler. Gerçekte, daha iyi ittifaklar ve daha iyi işbirliği potansiyelinin daha iyi anlaşılması, 1990'lı yıllardan bu yana Amerikan tarzında kapitalizmin zaferinden sonra meydana gelen dinamik gelişmelerin tanımlanmasını gerektirir (The week UK, 2023).

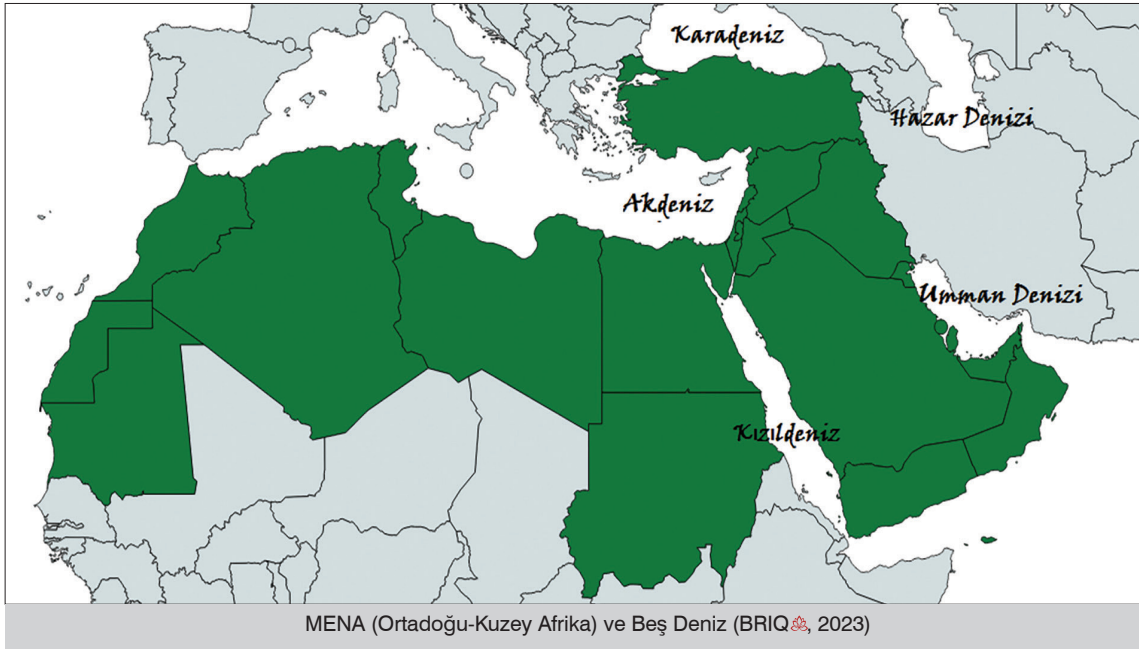
1980'lerin sonlarından bu yana ABD, doğrudan askeri müdahaleler yoluyla veya yumuşak gücün farklı bileşenlerini organize ederek tek kutuplu küresel bir model empoze etmeye çalışmıştır.

Küresel olarak yeni ekonomik kutupların ve gelişmekte olan ülkelerin artan ağırlığının incelenmesinde, Batı'dan Doğu'ya ve Kuzey'den Güney'e bir güç kaymasının meydana geldiği kolayca fark edilebilir. Bu süreç 1990'lı

yıllarda yeni büyüme merkezlerinin ortaya çıkması ve gelişmekte olan piyasalardaki oyuncuların ağırlığı arttıkça çok kutuplu bir küresel ekonomik sistemin oluşması suretiyle başlamıştır (Abdullah, 2019). Ancak, bu süreçte, petrol ve gaz, yenilenebilir enerji için daha güçlü bir potansiyel geliştirme çabalarına rağmen iki stratejik emtia olarak kalmıştır (Dünya Ekonomik Forumu, 2017).

1980'lerin sonlarından bu yana ABD, doğrudan askeri müdahaleler yoluyla veya daha sonra yaptırımlar ve medya kullanımı gibi yumuşak gücün farklı bileşenlerini organize ederek tek küresel kutup olarak yeni bir küresel model empoze etmeye çalışmıştır. Bu sırada, tek bir kültüre dayanmayan ilk bölgesel olmayan ittifak olan BRICS, "adil uluslararası düzen" talebini önemle yeniden ileri sürmüştür. Bu anlayışla, bir yatırım bankası kurmuş olup, doların hegemonyasından çıkmak için çaba göstermeye devam etmektedir (Gürkan, 2019a, 2019b, 2022). Bu ortamda, gelişmekte olan ülkeler uluslararası ticaret ilişkilerinde ulusal para birimlerine ve tercihli alışverişlere (Çin ve Hindistan'a düşük bir fiyatla yakıt tedarik etmek gibi) dayalı uluslararası ticarete giderek daha fazla yönelmektedir.

Bu küresel gelişmeler bir yana, Ortadoğu son derece değişken bir bölge olarak kalmıştır. 2010 yılından bu yana, İsrail'in Birleşmiş Milletler kararlarına uyma konusundaki uzlaşmazlığı ile Ortadoğu'daki barış sürecinin çökmesi, bölgedeki istikrarsızlığın tırmanması ve özellikle Arap Baharı olarak adlandırılan süreçle birlikte kolektif güvenlik kavramının çöküşü de dahil olmak üzere çok sayıda zorluklar statükonun kırılmasını ortaya koymuştur (Sun & Zhang, 2022). Ayrıca,

Ukrayna'daki savaşın seyri, küresel enerji sisteminin kırılganlığını ve Batı'nın alternatif kaynaklara dayanma politikalarındaki başarısızlığını göstermiştir. Bu durum, Rusya ve OPEC ülkelerinin ön plana çıkmasına yol açmış ve yeni pozisyonlar ve ittifaklar ortaya çıkmıştır.

Yukarıda belirtilen mücadeleleri göz önünde bulundurarak, bu makale aşağıdaki soruyu cevaplamayı amaçlamaktadır: İran, Suriye, Türkiye ve Rusya gibi büyük Avrasya güçleri, Körfez ülkelerini de etkileyebilecek uzun vadeli bir işbirliğini nasıl inşa edebilir? Etkili ve uzun vadeli işbirliği, yalnızca büyük Avrasya güçlerinin öncü rolünü değil, aynı zamanda enerji ürünleri dışındaki stratejik emtiaların önemini ve bu güçlerin paylaştığı ortak mücadeleler konusunda daha güçlü bir farkındalığı da gerektirir. Bu durum, "Beş Deniz" sahasında devlet odaklı yatırımlara, üretime ve istihdama dayalı yeni bir ekonomik

model gerektirmektedir. Bu modelin ön koşulu, istikrarın sağlanması ve aşırılığın yeniden canlanmasının önlenmesi, yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünün kolaylaştırılması ve bölge genelinde yeniden yapılanma ve barış çabalarının teşvik edilmesi için Birleşmiş Milletler şartlarına uygunluk çerçevesinde uluslararası hukuka saygı duyulmasıdır. Daha önce Türkiye ile "Beş Deniz yaklaşımını" itici bir güç olarak destekleyen Suriye'nin yanı sıra, diğer Levant ülkeleri (Lübnan, Ürdün ve Irak), Körfez'deki Arap ülkeleri ve Kuzey Afrika ülkeleri, dünya siyasetindeki küresel değişimden yararlanma fırsatına sahip olup, bölgedeki enerji arzı, altyapı yatırımı, ulaşım ve uluslararası ticaretteki merkez olma niteliği taşıyan coğrafi konum avantajını kullanarak, Rusya, Çin, Hindistan ve diğer gelişmekte olan ülkeler ile birlikte dünya siyasetinin çok kutuplu hale getirilmesinde kilit bir rol üstleneceklerdir.

Dönüm Noktalarında Ortadoğu

Bölgedeki her ülkenin kendine has özelliklerinden ve dünyadaki konumundan bağımsız olarak, Ortadoğu hem ekonomik hem de siyasi olarak kargaşadan barışçıl bir çıkış yolu arıyor. Bölge şu anda yapısal değişikliklerden geçmektedir: Çeşitli yumuşak güç yöntemleriyle (yapırımlar, baskı, medya, kamuoyunun manipölasyonu, vb.) devam eden Batı müdahaleciliğine rağmen, bazı ölkelerde zayıflayan yönetim ve Amerika'nın geri çekilmesi zemininde artan güç rekabetinin bir sonucu olarak bölgesel düzen bir geçiş sürecindedir. Amerika veya vekilleri tarafından yönlendirilen bölgesel hegemonya için bu yeni rekabet, geleneksel güç hiyerarşisini ve her şeyden önce bölgedeki her ülkenin kendi iç kapasitesine dayanan ekonomik kalkınmanın iç yolunu sorgulatmaktadır.

Pek çok Ortadoğu devleti, dış politikalarını yürütürken ulusal çıkarlarını ve bölgesel menfaatlerini göz önünde bulundurmaksızın siyasi ve ideolojik önyargılarında ısrar etmektedir.

Petrol, gaz ve diğer hammadde rantlarının genelleştirilmiş etkileri veya dolaylı gelirler (turizm, transit geçiş ve yurtdışındaki işçilerin dövizleri gibi) yoluyla sosyopolitik istikrarı sağlayan ekonomi, bölgesel ilişkilerde ve uluslararası güçlerle olan dış "ilişkilerinde" önemli bir siyasi araç olarak ortaya çıkmıştır.

Pek çok Ortadoğu devleti, dış politikalarını yürütürken ulusal çıkarlarını ve bölgesel menfaatlerini göz önünde bulundurmaksızın siyasi ve ideolojik önyargılarında ısrar etmektedir. Dahası,

ekonomik yönetişimin evrimi, dış baskılar veya yapıtımların kullanımı, ekonominin devletlerarası ilişkiler alanında daha agresif bir şekilde kullanıldığını kanıtlamakta, rantıye modelinin içsel kırılğanlığını ve muhafazakâr bir ekonomi sağlamak için servet seferberliğindeki çıkmazı göstermektedir. Makro-ekonomik açıdan bakıldığında, Körfez ölkelerine fayda sağlayan hidrokarbon fiyatlarındaki son dönemdeki artışa rağmen (Fitch Solutions, 2022), Ortadoğu ve Kuzey Afrika ölkelerinin insani ve ekonomik güvenliğinin zaman içinde kötüleştiği söylenebilir. MENA bölgesinde, makroekonomik istikrara yönelik riskleri artıracak olan, stratejik öneme sahip birçok malın (bu ölkelerde üretilen veya ithal edilen) fiyatlarındaki artış nedeniyle Kuzey Afrika ve Levant'ta olası bir protesto riski göz ardı edilemez.

Gerçekten de Ortadoğu'daki tüm ölkeler, demografik baskılar ve genç nüfus patlamasıyla başa çıkma konusundaki akut sorunların yanı sıra, ekonomilerini reforme etme, dışa açma ve özel sektör dahil olmak üzere tüm potansiyel iç güçleri harekete geçirme konusundaki başarısızlıktan muzdariptir. Sosyal gerilimler, Ortadoğu'nun bazı bölgelerinde son derece yıkıcı kitlesel protestolara dönüşebilmektedir. Kuşkusuz, ekonomik durumu zor olan ve çatışmalarla daha da kötüleşen yüksek toplumsal huzursuzluk riski altındaki ölkeler ile yine yüksek işsizlik ve enflasyon gibi kötü sosyo-ekonomik koşullardan kaynaklanan toplumsal şikayetler yaşayabilecek orta derecede toplumsal huzursuzluk riski altındaki ölkeler ve son olarak sosyo-ekonomik baskıları hafifletmek için mali açıdan iyi donanımlı olan orta derecede riskli ölkeler arasında bir ayrım yapılmalıdır (Economist Intelligence Uni, 2022; Dünya Bankası, 2022). Genel makroekonomik göstergeler, artan enflasyon ve işsizlik, azalan sermaye varlıkları, artan mali sektör kırılğanlıkları ve düzeltici politika eylemlerinin düzensiz

Lübnan'da ekonomik kriz nedeniyle alevlenen protestolar. (CGTN, 2020)

uygulanması nedeniyle azalan doğrudan petrol ve diğer enerji (ve/veya turizm) rant kaynaklarına dayandığından belirsizdir. Bu ülkelerden bazıları, bağımsız bir kalkınma modeli ve karşılıklı yarar sağlayan bölgesel işbirliği arayışına girmek yerine, ortak zorluklarla yüzleşmeyi başaramayarak yalnızca bölgesel sorunları sürdüren “kolektif batı yaklaşımı” ile uyumlu olma eğilimindedir (Cordesman, 2020).

Uluslararası ve Bölgesel Kutuplaşmaların Ötesinde: Ekonomiye Yönelik bir Engel Olarak Güçler Arasındaki Gerilimler

Batılı devletler, kendi çıkarları adına, dışlayıcı bir ekonomik kalkınma söylemi izleyerek farklı ekonomik stratejileri uygulamaya koymaktadırlar. Ancak bu durum, uluslararası işbirliğinin

aleyhine, ekonomik rekabeti ve istikrarsızlık ortamını körükleyerek bölgesel refahı artırmak yerine bölgesel gerilimlere yol açmaktadır. İç kalkınma ve bölgesel entegrasyon modeli (pan-devlet altyapıları, ticaret, yatırım, ulaştırma, telekom ağı ve turizm açısından) akut kapitalizm veya rant muhafazakarlığı biçimindeki ekonomik liberalizmin aksine, barış ve sürdürülebilir bir denge durumu elde etmenin en iyi yolu olmaya devam etmektedir. Ortadoğu’yu inceleyen akademisyenler, aynı krizlerin ortaya çıkmasında ve yönetiminde ekonomik belirleyicilerin kapsamını genellikle hafife almaktadırlar (Schmid & Benbernou, 2020). Ortadoğu’nun politik ekonomisi, devletler arasındaki evrimleri ve ilişkileri anlamının bir unsuru olarak daha ilgi çekicidir.

Emtia fiyatlarına bağlı, jeopolitik şoklara duyarlı ve sanayileşmiş ekonomilerin seçimlerine bağlı ekonomilerin kırılganlığı, büyümlü ücretli tembellik hayalini paramparça etmiştir. Mali ve sosyal güçlükler birikerek hem rantıye devletler hem de onların cömertliğinden doğrudan ya da dolaylı olarak yararlananlar için büyük bir istikrarsızlığa neden olmaktadır. “Arap Baharı’nın” yayılmasından büyük güçler arasındaki gerilimlerin kaçınılmaz yükselişine kadar son zamanlarda bölgeyi altüst eden ve biri diğerine yol açan büyük jeopolitik gelişmelerin çoğu, ekonominin prizması üzerinden analiz edilebilir.

Modern uluslararası sistemin doğuşuna eşlik eden “güç takıntısı” bugün Ortadoğu’da muhteşem bir şekilde kristalleşiyorsa, bunun nedeni özellikle dış aktörlerin çekişmelerinin rekabet alanını ortaya çıkarmasıdır. Batı hegemonyası politikası, Orta Doğu devletlerinin ulusal yönetimlerinin (tamamen homojen olmasa da), kolektif Batı’nın arzularına göre şekillendirilmesine katkıda bulunmaya devam etmiştir. Açıkçası, bu durum bazı bölge devletlerinin kendi kurumsal çıkarlarını gözeterek, bölgesel ekonomik ve sosyal düzenin korunmasına zarar verecek şekilde dış bir amaca hizmet etmek üzere muazzam kaynakları seferber ederek, fakat bölgesel liderliği üstlenme fırsatını azaltmadan gerçekleştirilmiştir. Bunlar, bölgesel nüfuz pazarından pay almaya çalışarak hükümetler arasındaki rekabeti arttırmaktadır.

Ortadoğu, dünyada bir köprü olarak, Hindistan’ı Akdeniz’e bağlayan, Kızıldeniz, Hint Okyanusu ve Hazar Denizi’ne uzanan stratejik bir yere sahiptir. Bu yer her zaman

Amerikan ve Avrupa güçleri arasındaki sömürgecilik veya sömürgecilik sonrası rekabette bir hedef olmuştur. Son otuz yıldır, kolektif Batı, bölgeyi çok kutupluluğun başarısını önlemek için bir arena ve sınır olarak görmüştür. Gerçekten de, kendilerini “uluslararası toplumu” temsil ediyor olarak gören Amerikalı liderler ve birçok Avrupalı lider, Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi (KYG), Rusya’nın BRICS grubunu geliştirme çabaları ve Hindistan ve diğer gelişmekte olan ülkeler aracılığıyla dolar hegemonyasını kırma çabaları gibi küresel girişimlerin ortaya çıkardığı yeni kutupların yükselişiyle yüzleşmenin önemini sıklıkla vurgulamaktadırlar.

Bugün, bölgede en geniş kara ve deniz yüzeyine ve hidrokarbon kaynaklarına sahip olan ülkeler belirleyici bir avantaja sahiptir; bu olası konum avantajını arttırmak için toprakları da stratejik yatırımlara (altyapı, ulaşım ve ekonomik kalkınma) konu olmalıdır. Başta limanlar ve havaalanları olmak üzere altyapının geliştirilmesi; havaalanı taşımacılığı, enerji tedariki, telekomünikasyon ve transit geçiş için bir platform ve güzergah olarak Avrupa, Asya ve Afrika arasında bir kavşak noktasındaki büyük bir bölgesel merkez olmak şeklindeki rasyonel bir stratejinin parçası olabilir. Dahası, bölgenin demografik yapısı ekonomik kalkınma için yeni bir çağın eşliğindedir. Büyüme modellerine bakarsak, bölgede kabaca iki farklı modelin bir arada var olduğunu görürüz: Körfez ülkeleri gibi enerji ve hammadde ihracatçısı ülkeler ya da transit, turizm ve göçmen akımları gibi ranta bağımlı ülkelerin oluşturduğu gerçek anlamda ranta dayalı ekonomiler ile ekonomisi daha üretken

Çin'in Ürdün Büyükelçisi Chen Chuandong, Çin ile Ürdün arasındaki diplomatik ilişkilerin 45. yıldönümünde Amman'da konuşma yapıyor. (Ürdün Çin Büyükelçiliği, 2022)

olan ülkeler: İran, küresel üretim zincirine entegre olan Türkiye ya da kolektif Batının oluşturduğu koalisyonun yönettiği savaştan önce çeşitlendirilmiş mallar üreten Suriye gibi. Bu iki model arasında, Ürdün ve Lübnan, komşuları ve müttefiklerinden gelen yardım ve sübvansiyonlara bağlı olarak ithalat yapan ülkelerdir. Ancak bunların tümü, ham madde fiyatları ve döviz kuru üzerinden uluslararası piyasalardaki değişimlere bağlıdır ve bu unsurlar üzerinde giderek daha az kontrole sahip olmaktadır. Bu durum, bu devletlerin neden çeşitli ortaklarla ve gelişmekte olan dünyanın ana finansörleriyle serbest ticaret anlaşmaları imzaladıklarını ve OPEC+ işbirliği ya da Çin ve Hindistan aracılığıyla Rusya'ya yaklaştıklarını açıklamaktadır.

Batı'nın Afganistan ve Irak'taki müteakip varlığı yardımcı olmamış ve bölgenin istikrara kavuşturulamaması belirsiz bir sonuca yol açmıştır. Mücadele, kutuplaşma süreciyle ortaya çıktı ve bu süreç daha sonra hırsların kabarması şeklini aldı. Büyük güçler, yeni bir dengenin kurulmasını etkilemek ya da en azından yeterli caydırıcılığı uygulamak için kolektif Batı'nın karşısında saldırgan olarak algılanan birçok bölge devletine karşı ellerindeki araçların ağırlığını ölçtüler.

Ortadoğu'nun ekonomik sistemi uzun süredir küreselleşmenin eşiğinde kabul edilmektedir. Ortadoğu'da güç rekabetinde ekonomik faktörlerin öneminin artması ve hakimiyet yarışında ekonomik araçların kullanılması otomatik bir şekilde

sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma modeline yol açmamaktadır. Engellenen ekonomik güç, nihayetinde yerel aktörlerin bölgesel ekonomik sistem üzerinde çok az kontrole sahip olduğu, büyüme yörüngelerinin iç ve dış faktörler tarafından bozulduğu ve çok yüksek çatışmaların devam etmesinin ekonomik mantığı engellediği anlamına gelmektedir. Ekonomi sonunda büyüyen kutuplaşma bağlamında oldukça yetersiz bir destekçi olarak ortaya çıkmaktadır.

Sosyo-ekonomik zorluklar, dijital çağa giriş ve iklim değişikliği kaçınılmaz olarak ekonomik işleyişte köklü bir değişimi zorlayacaktır.

Rant ekonomilerinin çeşitlilikten uzak yapısı da, ithal ürünlere ve teknik bilgiye bağımlılığa yol açmaktadır. Daha kötüsü, hidrokarbon fiyatına bağımlılık son derece yüksektir. Elde edilen gelirler, ABD ve Rusya gibi diğer büyük üreticilerin seçimlerine ve Çin veya Hindistan gibi büyük müşterilerden gelen talebin sürdürülmesine bağlıdır. Bu karşılıklı bağımlılık oyunları, ittifaklar ve bağlılıklar sorunuyla kesişmektedir. Sosyo-ekonomik zorluklar, dijital çağa giriş ve iklim değişikliği kaçınılmaz olarak ekonomik işleyişte köklü bir değişimi zorlayacaktır. Nadir bulunan ve hırsla arzulanan su kaynakları, giderek daha önemli jeopolitik gerilimlerin, sosyal eşitsizliklerin, reformlardaki gecikmenin ve uzlaştırma refleksinin merkezinde yer almaktadır. Yakınlaşma ve bölgesel işbirliği gibi ekonomik hususlar önemli siyasi tercihleri

belirleyebilir. Hem Türkiye ile İran hem de Arap Yarımadası'nın diğer devletleri veya Ortadoğu bölgesinin diğer ülkeleri arasındaki ilişkiler, toplumlarda bu çoklu zorluklar ile yüzleşmek için ekonomik işbirliği projelerinin tükenmesine de desteklenmesine de yol açabilir. Yaptırımların etkisini kesin olarak değerlendirmek zordur, ancak bu araç siyasi ve ekonomik olarak ters tepen bir etki yaratabilir.

Sonuç olarak, ABD yaptırımları, savaşımlardan etkilenen ülkelerde Rusya ve Çin'in kalkınma, jeopolitik olarak yeniden konumlanma ve yeniden inşaj projelerine katılımını da artırabilir. Uluslararası bir üstünlük sağlama sırasında hiçbir hegemon ya da disiplin sağlayan güç galip gelmeyecek gibi görüldüğünden, yeni bir denge yapılanmasının ortaya çıkmasının ne kadar süreceğini bilmiyoruz. ABD uzun süredir bu sorumluluğu siyasi ve askeri düzeyde üstlenmiştir, ancak şimdi yumuşak güç de dahil olmak üzere her türlü baskıyı artırmak istemektedir. Bir dış hegemonun müdahalesi hiçbir zaman belirleyici olamamıştır. Ortadoğu devletlerinin karar vericilerinin bölgedeki erdemli bir ekonomik oyunun kurallarını hala belirleyip belirlemeyecekleri veya Çin, Rusya ve diğer gelişmekte olan ülkelerin gelecekte bu rolü oynayıp oynamayacakları belirsizliğini korumaktadır.

Dünya ekonomisindeki yapısal dönüşümleri dikkate alan kendiliğinden işleyen bir kalkınma modelinin benimsenmesi için bir sınır olduğundan, birçok dünya ülkesi arasında dönüşüm ve refahın Batılı güçlere özgü olmadığı ve petrol rantları yoluyla gelemeyeceği inancı artmaktadır. Başta Rusya, İran ve Çin olmak üzere Suriye'ye dost olan güçlü ülkeler, başta ABD ve bölgesel vekilleri olmak üzere hegemonik güçlerin Suriye'nin jeo-

stratejik alanını ve topraklarını parçalamasını engellemiştir. Üç kıtanın (Avrupa, Afrika ve Asya) kesişme noktasında Türkiye'ye yakınlığı ile dikkat çeken Suriye, Irak ve İran ile birlikte, herkesin uluslararası sözleşmelere göre hareket etmesi şartıyla bağımsızlığını yeniden kazanmaya çalışmaktadır.

Çin, Rusya ve Türkiye ile ilişkiler

Suriye, Lazkiye'de önemli bir limana sahip bir Akdeniz ülkesi olmakla birlikte artık Doğu'ya, Çin ve Rusya'ya doğru kaymaktadır. Ancak bu durum, Çin, Rusya ve bölgesel oyuncuların tamamının tek ve uyumlu bir stratejiye göre davrandığı anlamına gelmemektedir (Dorsey, 2020). Her ikisi de kısmen ortak

bir hedefle hareket etse de, stratejileri bazı açılardan birbirinden farklıdır. Çok taraflılığı teşvik etme konusundaki ortak arzularına rağmen, kendi çıkarlarını gözetme öncelikleri eylemlerini şekillendirmektedir.

Çin, Irak'ın ekonomik yeniden inşasına etkin bir şekilde katılmış ve ikili pratik işbirliği istikrarlı bir ilerleme kaydetmiştir. Bu deneyim Suriye'de paha biçilmez olacaktır. Suriye'nin KYG'ye katılımı, Ortadoğu'da İran'ı Irak üzerinden Suriye'ye bağlayan yeni bir koridor oluşturacak ve tüm bölgesel devletlere fayda sağlayacaktır. Pekin ve Moskova, İran'ın güneyindeki Arap Körfezi'ndeki limanlara götürmekte ve Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru'na (INSTC) bağlanan Basra/Şalamçeh koridorunda iki

ülke arasındaki sınır geçiş noktasında İran ile sınır ötesi demiryolu oluşturarak İran ve Irak arasında bir köprü kurabilmişlerdir (Silk Road Briefing, 2020). Bu çok modlu güzergah, doğuda Hindistan'ın batı kıyı limanlarına, kuzeyde Hazar Denizi'ne ve Afganistan'a giden bir kuzeydoğu kolu ile Azerbaycan ve Rusya'ya uzanmaktadır.

Suriye ve Türkiye'den, Ortadoğu'da artan bir rol oynamaları istenmektedir.

Çin, stratejik coğrafi önemi, büyük ekonomik pazarı ve ihtiyaç duyduğu doğal kaynakların zenginliği nedeniyle Ortadoğu'daki varlığını genişletmeyi ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Çin-Suriye ilişkilerinin, iki ülke arasındaki stratejik siyasi anlayış ve Suriye'nin Doğu Akdeniz'deki coğrafi konumunu artıran KYG kapsamındaki aktif varlığı nedeniyle öngörülebilir gelecekte büyümesi öngörülmektedir (Zreik ve Zhao, 2022).

Rusya'nın Suriye'deki varlığının Moskova için sadece stratejik bir çıkar değil, varoluşsal bir gereklilik olduğu artık eskisinden daha kesindir. Rusya'nın Suriye'nin batısındaki asker varlığı iki bağlamda değerlendirilmelidir. Birincisi Suriye savaşının bağlamı ve bölgesel boyutları, ikincisi ise Suriye'nin doğu Akdeniz'e nazır konumudur. Moskova, göz ardı edilemeyecek olan Ortadoğu'ya büyük önem vermektedir. Kremlin giderek Arap bölgesine katılmaktadır. Rusya'nın stratejisi, NATO'nun sınırlarını genişletmesi ve Batı'nın Minsk Anlaşması'na uymaması ile uzun vadeli olarak ulusal güvenliğini yeniden

sağlamak ve savunmaktır. Kremlin Suriye'de, son yıllarda BM'nin desteklediği iç siyasi süreçte hem arabulucu hem de müzakereci rolü oynamıştır. Moskova'nın halihazırda sunduğu Rus kolaylaştırıcılığı, Suriye ve Türkiye'yi bir güvenlik çözümü çerçevesine ulaşmak ve herhangi bir bölgesel gerilimi hafifletmek için müzakerelere girmeye ikna etmeyi amaçlamaktadır. Ortadaki sorunlar çok büyüktür ve bölgenin sınırları ile kısıtlı değildir. Coğrafi konumu nedeniyle bölgesel ve küresel düzeyde oldukça stratejik olan Akdeniz'e nazır Suriye'deki Rus askeri varlığından sıklıkla bahsedilmektedir. Bununla birlikte, Doğu Akdeniz'deki gaz arama projelerini ihmal etmemek, hatta Türkiye'yi Avrupa için bir gaz tedarik merkezi haline getirmek gerekir ki bu da Rusya'nın bölgesel gaz piyasalarındaki hareket alanını arttırmasına ve eski Sovyet Cumhuriyetleri dışında da nüfuz sahibi olmasına olanak tanır. OPEC ile yoğunlaştırılmış işbirliğine ek olarak, Rusya doğrudan veya BRICS mekanizması üzerinden ticari pazarları büyütmeyi hedeflemektedir. Bu durum, Rusya'nın "uluslararası toplumdan" soyutlanmasında bir kırılmayı temsil etmektedir.

Suriye ve Türkiye'den, Ortadoğu'nun kalbinde yer alan kendi alanlarında ve bölgedeki ülkeler ile başka bölgelerle doğrudan temas halindeki alanlarında artan bir rol oynamaları istenmektedir. Bu durumda bölge, büyük güçler ve bölgedeki her ülke üzerinde ek baskı yaratacak istikrarsız bir güvenlik ortamı yaratarak siyasi düzeninde büyük bir dönüşümle karşı karşıya kalmaktadır. Nihayetinde, devam eden bu dönüşüm, bölgedeki birçok ülke için beş deniz kavramını somutlaştırmak ve geleceğe aktif

Çin ile Arap dünyası arasında büyüyen bağlar, sınırsız işbirliği olanaklarının kilidini açıyor. Mısır'daki en büyük sanayi bölgelerinden biri Çin-Mısır işbirliğiyle kuruldu. (CGTN, 2022)

olarak katılmak için bir fırsat teşkil etmektedir. Türkiye'nin kaldıraç rolü belirleyicidir. Suriye ve Irak'ın yeniden yapılanma projelerinde Rusya ve Çin ile işbirliği yapabilir ve daha genel olarak bölgesel işbirliğini başarılı kılabilir. Suriye'nin çekiciliği, Hazar, Karadeniz, Akdeniz ve Kızıldeniz'i Basra Körfezi'ne bağlama planı olan "Beş Deniz"in kapsayıcılığında yatmaktadır.

Ortadoğu Ülkeleri için Yeni bir Yol

ABD yönetimi Ortadoğu siyasetini yeniden düzenlemek için çaba sarf etmektedir. Bu kez amaç, artık kendi ekonomisi için petrol tedarik etmek değil, Çin'i kontrol altına almak ve Rusya'yı yeni savaş alanlarının

batalığına itmeye çalışarak Rus güçlerini tüketmektir. Toplumlari pederşahi bir tutum altında yeniden örgütleme politikasının başarısızlığından sonra, ABD'nin küresel bir kutup olarak yalnızca yaptırımları veya yumuşak gücün diğer bileşenlerini kullanabileceği görülmektedir. Bu ortamda Suriye, İran, Irak, Lübnan, Rusya, Türkiye, Çin ve diğerleri Yeni İpek Yolu ve Beş Deniz'i kullanarak Ortadoğu'yu yeniden inşa edebilirler. Yeni İpek Yolu, Çin'in önümüzdeki on yıllar boyunca stratejisinin merkezinde yer almaktadır. Bu aynı zamanda, Avrasya ve deniz imparatorlukları arasında mücadele konusu olan stratejik konumu ve zenginliği için her zaman imrenilen Ortadoğu bölgesi için yeni bir çağ açacaktır.

Dünyanın geri kalanı için, Çin'in barışçıl kalkınması, KYG ve BRICS gruplarının kazan-kazan işbirliğini sürdürmesi durumunda olumlu görülebilir. Yeni İpek Yolu bu bölgede bir "yeşil kuşak" öngörmektedir. Görünen o ki Çin'in rüyası çoktan gerçekleşmiş durumda. Ortadoğu'nun çekirdeğini oluşturan beş ülke (İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Lübnan) de KYG'nin bir parçası olmakla ilgilenmektedir. Özellikle, KYG, Suriye'nin harap olmuş ekonomisinin yeni bir temelde inşasına yardımcı olabilir ve onu dış tehditlerden koruyabilir. KYG, ister karayolu ve demiryolu koridoru (Çin'in batısındaki en büyük şehir olan Urumçi'den Ortadoğu'daki kıyı kentlerine uzanan) ister Süveyş üzerinden Akdeniz'e açılan deniz yolları olsun, Güney-Batı Asya'nın iki koridor etrafında yapılandırılmasıyla (özellikle İran, Irak, Suriye ve Lübnan'ın önemli roller üstlenmesiyle) Suriye'ye daha istikrarlı bir ortam sağlayacaktır.

Zorluklarına ve belirsizliklerine rağmen, Ortadoğu dünya siyasetine büyük fırsatlar ve aydınlatıcı bakış açıları sağlayabilir.

Ekonomik zayıflıklarına ve ABD'nin düşmanlığına rağmen Suriye, Rusya ve İran ile ittifakı sayesinde, son yıllarda siyasi etkisini yeniden canlandırabilmiştir. Suriye, ekonomik stratejisi için çetin bir mücadele ile karşı karşıyadır, ancak Irak'ın zengin enerji kaynakları devreye girdikçe, bu vizyonunu geliştirecektir (Raimbaud, 2017). Suriye'nin, istikrarsızlığı ortadan kaldıracak

daha müreffeh bir Ortadoğu lehine Suudi Arabistan (Kane & Gassem, 2018) ve Türkiye ile ilişkilerini yeniden yapılandırma olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır (Aytekin, 2022).

İronik bir şekilde, Biden liderliğindeki ABD dünya lideri ve serbest ticaret ve çevre koruma şampiyonu rolünü bırakırken, Çin bu rolü devraldı. Acımasızlıkla uzayan Suriye trajedisi, Batı'nın iddialarını ortadan kaldırmış ve en sinsi stratejilerini ortaya çıkarmıştır. Fakat en kötüsü, Batı devletlerinin terörizmi aklaması olmuştur. Uyarı noktası şudur: Avrupa topraklarına yapılan her saldırıda, başka yerlerde besledikleri ve övdükleri terörist şiddeti öfkeyle kınayan bu politikacıların önünde mide bulantısına nasıl direnebiliriz? Suriye'deki savaş, içinde hasım bir koalisyonun oluştuğu büyük ölçekli bir uluslararası çatışma olmuştur. "İsyancılar", "demokratlar", "ılımlılar", "laikler", "İslamcılar" veya "cihatçılar" arasındaki ayrımlar, Batılı güçler ve müttefikleri tarafından teşvik edilen yüzeysel bölünmelerden başka bir şey değildir. Şimdiye kadar herkes, Suriye çatışmasının gerçekliğinin, son on yıldır, devlet destekli terörist gruplar ile ülkesini yabancı istilasına karşı savunan ulusal bir ordu arasındaki mücadele olduğunu anlıyor (Guigue, 2020; Gürkan, 2019c). Fakat bu, aynı zamanda, bir bumerang gibi geri dönerek, dünyanın dört bir köşesine zehirli havasını yaymıştır.

Zorluklarına ve belirsizliklerine rağmen, Ortadoğu dünya siyasetine büyük fırsatlar ve aydınlatıcı bakış açıları sağlayabilir. Aynı zamanda, Çin ve BRICS ülkeleri tarafından yönetilen çok olumlu gelişmeler de söz konusudur. Mevcut gerginliklerin seyrini öngörmek çok zordur. Yine de kesin olan bir

şey var: Ortak kalkınma, Ortadoğu'ya barış getirmenin tek yoludur ve kalıcı bir çözüme ancak Kalkınma Yoluyla Barış kavramı ile ulaşılabilir. "Arap Baharından" önceki ve sonraki birden fazla çatışma ve savaşta boşa harcanan bu on yıllar içinde, Batı'nın kolektif davranışı bölgesel güvenlik ve barışı sağlama konusunda başarısız olmuştur. Eğer Batı daha barışçıl ve demokratik bir Ortadoğu arzuluyorsa, bölgedeki yeniden inşa çabalarına ve dünya barışının desteklenmesine katılabilmesi için halklarla ve onların meşru temsilcileriyle dostane ilişkiler geliştirmelidir.

İhtiyaç Duyulan Perspektifler

İdeolojik kontrol sağlama mücadelesi bölgedeki hiçbir ülke için verimli değildir. Büyük güçlere ya da aralarındaki çıkar çelişkilerine bel bağlamanın, özellikle de bu ülkeleri karakterize eden kültürel çeşitlilik bir zenginlik kaynağı ve yapıcı işbirlikleri için bir itici güç olmak yerine, daha fazla bölünme için kullanılabilecek bir müdahale aracı olduğunda, yalnızca geçici "kazanımlar" sağladığını göstermektedir. Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin başlangıcından bu yana, insani kayıplar veya yaralanmaların yanı sıra, bazı ülkelerin "kolektif Batı" adına vekaleten yürüttüğü saçma savaflara harcanan milyarlar, yalnızca daha fazla parçalanmaya ve bölge ülkeleri için kolektif güvenliğin eksikliğine yol açmıştır. Özellikle birçok ülke, kazanılan deneyimler sonucunda, ortaya çıkan küresel değişimler ışığında bu "örtü"den kurtulmaya başlamış olduğundan, eski analiz yöntemlerine ve Amerikan hegemonyasının ya da genel olarak kolektif Batının zihniyetine (Barnes & Lovatt,

2022) tutsak kalınmayacağını vurgulamak önemlidir (Culbreath, 2023).

Suriye intikam almayı düşünmez, duygular ve tutkular tarafından yönlendirilmez. Aksine, istikrarsızlık, bölgenin işlerine müdahale eden dış güçlere kendi menfaatlerine yönelik fayda sağlamaktadır. Bu nedenle, mevcut bölgesel çöküş durumunun çözülmesi ve barışın (birçok acı verici taviz gerektiren) sağlanmasının, bölge ülkelerinin halklarının kolektif güvenliğini ve çıkarlarını garanti edeceği kesindir. Barış ve ortak zorlukların maliyeti, insan kayıpları ve her ülke düzeyinde daha fazla iç sorunla devam eden çatışmaların maliyetinden daha düşük olmaya devam etmektedir.

Sonuç

Ortadoğu ülkeleri de dahil olmak üzere dünyanın geri kalanı için, Çin'in barışçıl kalkınması, KYG ve BRICS kazan-kazan işbirliğini sürdürdüğü sürece olumlu bir ışık altında görülebilmektedir. Ayrıca, ulusal güvenliğini savunan Rusya Federasyonu ile çatışmayı körükleyen NATO arasındaki "kemik kırıcı" savaş, Batı hegemonyasını çeşitli yollarla dayatma karşısında, meşruluğa dayalı dünya barışına ulaşmanın önemini bir kez daha kanıtlamaktadır (Chris, 2010). Ukrayna'daki savaş, Rusya ile Batı arasındaki ilişkilere bir darbedir ve bu durum muhtemelen uzun vadede devam edecektir. Ancak, Ortadoğu ülkeleri üzerindeki etkileri, hidrokarbonlar, özellikle gıda ve ham madde olmak üzere mal üretme veya ithal etme kapasiteleri ve gelişme yörüngeleri de dahil olmak üzere doğal zenginliklerine bağlı olarak değişmektedir.

Türkiye ve Ortadoğu'daki diğer ülkeler gibi, Rusya'nın yakın bir müttefiki olan Suriye, çeşitli dünya kutuplarının değişen durumları ve uluslararası ve bölgesel güçlerin tüm bölgeye yeniden konumlandırılması konusunda her zamankinden daha fazla endişe duymaktadır. Aslında, her bölgesel ülke istikrar sağlayıcı bir rol üstlenebilir. Devam eden aşırılığın ve şiddetin durdurulması ve hayati devlet kurumlarının yeniden entegrasyonu da dahil olmak üzere nihai siyasi uzlaşma, bölgesel devletlerin ekonomisinin yeniden yapılandırılmasını ve sosyal uyumun yeniden sağlanmasını kolaylaştırmak için fiili ortamı iyileştirecektir. Bu da bölge ülkelerinin ittifaklarını değiştirebilecekleri ve mevcut angajman durumundan ortaklık ve işbirliği durumuna geçebilecekleri anlamına gelmektedir. Beş Deniz bölgesinde yapıcı işbirliği ve paylaşılan faydaları en üst düzeye çıkarmaya dayalı bir ekonomik model oluşturmak, bölge genelinde istikrar, yeniden yapılanma ve barışı güvence altına almak için son derece önem taşımaktadır. Batılı devletler için asıl soru, bölgeye yönelik düşmanca yaklaşımlarının uzun vadede kazanım sağlayıp sağlamayacağıdır. On yıllar süren istikrarsızlığın ardından, ilgili tüm tarafların eşit şartlarda tam katılımını benimsemenin zamanı gelmiştir; bu da herkesin zararına olacak şekilde bir on yılın daha heba edilmesini önlemenin en iyi yolu gibi görünmektedir.

Notlar

¹ Birçok Batılı düşünür, eski ABD dış işleri bakanı ve ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger'ın belirttiği gibi, ABD ile rekabet eden yükselen kutuplar arasındaki ittifakın güçlendirilmesi ile ilgili artan endişe konusunda hemfikirler: “Artık tamamen yeni bir çağda yaşıyoruz” Henry Kissinger ve Edward Luce arasında 7 Mayıs'ta Washington Financial Times ABD ulusal editörü 9 Mayıs 2022'de gerçekleşen bir tartışmanın metni.

² Sunulan tüm görüşleri benimsemeden, Carnegie organizasyonuna bağlı bir dizi yazarın analizine başvurmak mümkündür: Carnegie Uluslararası Barış Vakfı: Ukrayna'daki Rus Savaşı Ortadoğu için Ne Anlama Geliyor? 24 Mart 2022. <https://carnegieendowment.org/2022/03/24/what-russian-war-in-ukraine-means-for-middle-east-pub-86711> adresinden alınmıştır.

³ Mao Zedung öyle demektedir: “Bu nedenle, ABD'yi geçmek sadece mümkün değil, aynı zamanda kesinlikle gerekli ve zorunludur. Bunu yapmazsak, Çin milleti dünya milletlerini hayal kırıklığına uğratacak ve insanlığa çok fazla katkıda bulunmayacağız” (Marksist, 2004).

⁴ Etkili bir şekilde, ortak kalkınma Ortadoğu'ya barış getirmenin tek yoludur ve kalıcı bir çözüme ancak Alman siyasi aktivist Helga Zepp - LaRouche'nin vurguladığı gibi “Kalkınma Yoluyla Barış” kavramı ile ulaşılabilir: HARTMANN Alexander, Yeni İpek Yolu'nun Barış Payı: Fiziksel Ekonominin Küresel Yeniden Yapılandırması. Executive Intelligence Review, 13 Kasım 2015. https://larouchepub.com/eiw/public/2015/eir-v42n45-20151113/05-07_4245.pdf adresinden alınmıştır.

Kaynakça

- Abbas, S. R. (2022). Russia's Eurasian Union Dream: A Way Forward Towards Multipolar World Order. *Journal of Global Faultlines*, 9(1), 33-43.
- Aytekin, E. (2022, December 8). China eyeing greater clout in Middle East as US shifts focus towards Asia-Pacific. Anadolu Agency. <https://www.aa.com.tr/en/politics/china-eyeing-greater-clout-in-middle-east-as-us-shifts-focus-towards-asia-pacific/2759027#>
- Badran, T. (2010, June 29). A Syria in minor key. *Foundation for Defense of Democracies*. <https://www.fdd.org/analysis/2010/06/29/a-syria-in-minor-key/>
- Baldwin, D.A. (1999/2000, Winter). The sanctions debate and the logic of choice, *International Security*, 24(3), 80-107.
- Benbernou, A., & Schmid, D. (2020, March 23). *Moyen-Orient : l'économie dans la course à la puissance*. IFRI.
- Barnes, J., & Lovatt, H. (2022, April 28). Principled pragmatism: Europe's place in a multipolar Middle East. *European Council on Foreign Relations*. <https://ecfr.eu/publication/principled-pragmatism-europes-place-in-a-multipolar-middle-east/>
- Barnes, J. & Bowen, A. (2015). Rethinking U.S. strategy in the Middle East. *Center for the National Interest*
- Bassam, A. A., Malaz, M. M., & Ziad, A. A. (2019). *Basam, A. A., Malaz, M. M., & Ziad, A. A. China: The Founding Act Of The Global Macro-System, The Trajectory and Limits of Ambitions*.
- Carnegie Endowment for International Peace. (2022, March 24). What the Russian War in Ukraine Means for the Middle East. <https://carnegieendowment.org/2022/03/24/what-russian-war-in-ukraine-means-for-middle-east-pub-86711>
- Cordesman, A. H. (2020, August 24). The Greater Middle East: From the "Arab Spring" to the "Axis of Failed States". *Center for Strategic and International Studies*. <https://www.csis.org/analysis/greater-middle-east-arab-spring-axis-failed-states>
- Culbreath, J. (2023, January 3). Rival Theories of Multipolarity: Alexander Dugin and Jiang Shigong. *The European Conservative*. <https://europeanconservative.com/articles/essay/rival-theories-of-multipolarity-alexander-dugin-and-jiang-shigong/>
- The week UK. (2023). Davos 2023 and the decline of globalisation. <https://www.theweek.co.uk/business/economy/959270/davos-2023-and-the-decline-of-globalisation>
- Djavadi, A. (2016, June 6). Turkey's Foreign Policy: From 'Zero Problems' To 'Nothing But Problems'. *Radio Free Europe Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/turkey-foreign-policy-erdogan-zero-problems/27781927.html>
- Dorsey, J. M. (2020). Syria lures but will China bite? *Geneva Center for Security Policy*.
- Dugin, A. (2020). Russian strategist Dr. Alexander Dugin: "The Belt and Road Initiative: A Eurasian Road" (Fikret Akfirat, Interviewer). *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(4), 6-18.
- Economist Intelligence Unit. (2022). Middle East Outlook 2023: Weathering Political and Economic Headwinds. <https://www.eiu.com/n/campaigns/middle-east-outlook-2023/>
- Economist Intelligence Unit. (2023). Middle East outlook 2023. <https://www.eiu.com/n/campaigns/middle-east-outlook-2023/>
- Erdogan's belligerent policies leave Turkey more isolated than ever. (2020, November 2). *Lokmat Times*.
- Fitch Solutions. (2022) *Fitch Solutions Middle East and North Africa Key Themes For 2023*.
- Ghatrouf, M. N. (2018, September 30). Le Moyen-Orient entre les options américaines et les décisions russes... Qui épuise l'autre ? *Réseau International*. https://reseauinternational.net/le-moyen-orient-entre-les-options-americaaines-et-les-decisions-russes-qui-epuise-lautre/?fbclid=IwAR008Vt4UeG-gytWB1X7YcQRTmX_

- Guigue, B. (2020, October 22). Le théorème de Bachar el-Assad, par Bruno Guigue. RT en français. <https://francais.rt.com/opinions/79937-theoreme-bachar-el-assad-par-bruno-guigue>
- Gürçan, Efe Can. (2019a). Building a Fair World Order in a Post-American Age. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 6-16.
- Gürçan, Efe Can. (2019b). Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic Governance. New York: Routledge.
- Gürçan, Efe Can. (2019c). Political geography of Turkey's intervention in Syria: underlying causes and consequences (2011-2016). *Journal of Aggression, conflict and Peace Research*, 11(1), 1-10.
- Gürçan, Efe Can. (2020). The Construction of "Post-Hegemonic Multipolarity" in Eurasia: A Comparative Perspective. *The Japanese Political Economy*, 46(2-3), 127-151.
- Gürçan, Efe Can. (2022). Imperialism after the Neoliberal Turn. New York: Routledge.
- International Monetary Fund (2022, October 13). Regional Economic Outlook for the Middle East and Central Asia <https://www.imf.org/en/Publications/REO/MECA/Issues/2022/10/13/regional-economic-outlook-mcd-october-2022>
- Kane, F., & Gasse, B. (2018, October 25). MBS: Middle East can be the 'new Europe'. Arab News. <https://www.arabnews.com/node/1393491/%7B%7B>
- Luce, E. (2022, May 9). 'We are now living in a totally new era' — Henry Kissinger. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/cd88912d-506a-41d4-b38f-0c37cb7f0e2f>
- Motaghi, E., & Mahboobeh, S. (2012, October). Soft war and colorful revolutions of America in developing countries. *Politics Quarterly: Journal of faculty of law and political science*, 42(3), 207-225.
- Phillips, C. (2010, May 31). US hegemony in Middle East is ending | Chris Phillips. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/may/31/us-hegemony-middle-east-ending>
- Rimbaud, M. (2017, November 2). Syrie, Iran, Liban, comment la Nouvelle Route de la soie reconstitue le Moyen-Orient. Institut Schiller. <https://www.institutschiller.org/notre-action/conferences/Les-Nouvelles-Routes-de-la-Soie-reussir-une-cooperation-gagnant-gagnant-avec-la-Syrie-Iran-Liban-comment-la-Nouvelle-Route-de-la-soie-reconstitue-le-Moyen>
- Silk Road Briefing. (2022, January 16). Syria Joins China's Belt And Road Initiative. <https://www.silkroadbriefing.com/news/2022/01/16/syria-joins-chinas-belt-and-road-initiative/>
- Sun D. & Zhang, J. (2022). China's proposal for the Eastern Mediterranean conflict resolution: a "developmental peace". *BRIQ Belt & Road Initiative Quarterly*, 4(1), 32-53
- THE USA AND THE NEW WORLD ORDER A Debate Between Olavo de Carvalho and Aleksandr Dugin. (2012). *THE INTER-AMERICAN INSTITUTE FOR PHILOSOPHY, GOVERNMENT, AND SOCIAL THOUGHT*.
- The World Bank. (2022). A New State of Mind: Greater Transparency and Accountability in the Middle East and North Africa. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/38065/English.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- The World Economic Forum (2017, September 20). The global economic balance of power is shifting. <https://www.weforum.org/agenda/2017/09/the-global-economic-balance-of-power-is-shifting>
- Zepp-LaRouche, H. (2015, November 13). The Peace Dividend of the New Silk Road: Global Reconstruction of the Physical Economy. *Executive Intelligence Review*. <https://larouchepub.com/hzl/2015/4245nov4-hzl-wbcst.html>
- Zreik, M. & Zhao, C. (2022). Chinese presence in the Eastern Mediterranean: evidence from Syria. *BRIQ Belt & Road Initiative Quarterly*, 4(1), 72-89.
- Zulfar, S. & Officer, R. (2018). Competing Interests of Major Powers in the Middle East: The Case Study of Syria and Its Implications for Regional Stability. *Journal of International Affairs*, 23 (1), 121-147.